

HET AANDEEL VAN DE LANDBOUWERS IN DE KOOP VAN DE NATIONALE GOEDEREN IN BELGIE (1796-1821)

door

Dr. J. LAMBERT

Toen de Franse Constituante in de jaren 1790 en 1793 overging, eerst tot de nationalisatie en nadien tot de verkoop van de goederen die behoorden aan de geestelijkheid, de uitgeweken adel en de ambachten, opende deze vergadering de weg voor een overdracht van onroerende goederen die, voor wat België betreft, meer dan 10 % van haar totale oppervlakte heeft uitgemaakt.

De overwinnende Republikeinse legers voerden immers in de door hen „bevrijde” gebieden de wetten van de Franse Republiek in; zo werd ook ons land, bij Frankrijk aangehecht door het decreet van 31-10-1795, weldra aan de Franse wetgeving betreffende de inbeslagneming en de verkoop van de nationale goederen onderworpen.

In tegenstelling met Frankrijk echter heeft er in België omzeggens geen emigratie van de adel plaatsgevonden en is er dus geen aanleiding tot nationalisatie geweest; ook waren de verbeurde goederen van de ambachten onbelangrijk. Dit verklaart waarom verreweg het grootste deel van wat in ons land onder de naam van nationale goederen verkocht is geworden eertijds aan de geestelijkheid heeft toebehoord ¹.

De verkoop van deze nationale goederen is het resultaat van een aantal wetten die er eerst de nationalisatie, en nadien de verkoopmodaliteiten van regelden. In de aangehechte Belgische departementen bezat de Franse clerus een niet onbelangrijk aantal kloostergoederen ². Zo vertegenwoordigen deze eigendommen, die in feite sinds 1790 zonder eigenaar waren, in het departement van de Schelde, met ongeveer 1 152 hectaren, 4,25 % van de totale oppervlakte van de nationale domeinen in dit departement geveild ³.

De wet van 4 Pluiose jaar IV (24-1-1796) beval de verkoop van deze goederen en het Besluit van het Uitvoerend Directoire dd. 31-1-1796 regelde

(1) I. Delatte berekent dat de geestelijke goederen in het departement van Jemappes 91 % van de nationale domeinen uitmaken; in het departement van de Schelde stijgt dit aandeel tot 93 %.

Wijzen we er ook op dat niet al de nationale goederen verkocht zijn geworden: de bossen bvb. zijn bijna nooit te koop gesteld geworden en zijn bijgevolg tot het staatsdomein blijven behoren.

(2) I. Delatte, *La Vente des Biens Nationaux dans le Département de Jemappes*, blz. 28.

(3) J. Lambert, *Inbeslagname en Verkoop van de Nationale Goederen*, in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, N.R., XIV, 1960, p. 131.

er de wijze en de voorwaarden van ⁴ - ⁵. Ditzelfde jaar nog werd door de Franse staat overgegaan tot de verbeurdverklaring van de godsdienstige corporaties in het land zelf. Artikel 1 van de wet van 15 Fructidor jaar IV (1-9-1796) legde dan ook beslag in de Belgische departementen op de goederen van de reguliere congregatiën, de kloosters, de abdijen, de kapittels van kanunniken en kanunnikessen en meer in het algemeen op deze van alle geestelijke instellingen van beider kunne ⁶. Artikel 11 van dezelfde wet verleende, zozeggd als rustgeld, aan de abten, priors, kanunniken en kloosterlingen een kapitaal, in bons, van 15 000 frank en aan de lekebroeders van 5 000 frank; aan de kanunnikessen en de kloosterzusters kenden ze 10 000 frank toe en aan de lekezusters 3 334 frank ⁷.

Noteren we hierbij dat de begijnhoven en kloosters, die zich bezighielden met onderwijs en ziekenverpleging ten voorlopigen titel van deze opheffing verschoond bleven ⁸.

Dit voorlopig behoud duurde echter nauwelijks 15 maanden want op 25-11-1797 werden, eveneens met toekenning van retraitebons aan de leden van deze instellingen, ook de seculiere kapittels, de geestelijke prebenden, de

(4) R.A.G., Fonds van het departement van de Schelde, Register 1189, Arrêtés et Instructions, 2e Bureau, n° 20 du 4 Pluviôse an IV (24-1-1796), „Loi qui autorise la vente des Domaines nationaux dans les neuf Départements Réunis par la Loi du 9 Vendémiaire. Le Conseil des Cinq Cents après avoir déclaré l'urgence a pris la résolution suivante : Article 1 : La Partie des Domaines nationaux située dans les neuf Départements réunis... et provenant des ci-devant bénéficiers et corps ecclésiastiques français, seront mis en vente. Pour expédition conforme, signé Reubel, Président.”

(5) Ibidem, Register 1189, Arrêtés et Instructions, 2e Bureau, n° 28 du 11 Pluviôse an IV, Arrêté du Directoire Exécutif qui détermine le mode et les conditions des ventes ordonnées par la loi du 4 Pluviôse an IV : „Article 1er. Les meubles et immeubles nationaux situés dans les neuf Départements de la Belgique seront vendus dans les mêmes formes que les autres Domaines Nationaux de la République. Article 2. Jusqu'à ce que les administrations des Départements soient organisées, les ventes seront faites par les administrations d'arrondissement actuellement existantes.”

(6) *Collection Générale des lois et des actes du Corps Législatif et du Directoire exécutif. Messidor, Thermidor, Fructidor an IV*, Paris, Boek 87, blz. 299, Loi du 15 Fructidor an IV „Article 1 : Les ordres et congrégations réguliers, monastères, abbayes, prieurés, chanoines réguliers, chanoinesses et généralement toutes les maisons ou établissements religieux de l'un et de l'autre sexe, sont supprimés dans les départements réunis par la loi du 9 Vendémiaire dernier, ainsi que sur l'ancien territoire de la république.”

(7) Ibidem, blz. 301 : „Article 11 : les membres des maisons ou établissements supprimés par la présente loi recevront chacun, en représentation de leurs pensions de retraite, savoir les abbés, prieurs, religieux et chanoines réguliers, un capital de quinze mille francs ; les frères laïcs ou convers qui ont fait des vœux solennels, et les frères qui rapporteront un engagement contracté en bonne forme entre eux et leurs monastères, un capital de cinq mille francs ; les religieuses et chanoinesses, un capital de dix mille francs ; les sœurs converses qui ont fait des vœux solennels et les sœurs qui rapporteront un engagement contracté en bonne forme entre elles et leur couvent, un capital de trois mille trois cent trente quatre francs.”

(8) Ibidem, blz. 302 : „Article 20 : Sont exceptées des dispositions de la présente loi, les maisons de religieuses dont l'institut même a pour objet l'éducation publique ou le soulagement des malades, et qui, à cet effet, tiennent réellement en dehors des écoles ou de salles de malades, lesquelles maisons continueront, comme par le passé, d'administrer les biens dont elles jouissent.”

seminariën, alsmede de nog tijdelijk gespaard gebleven kloosters en begijnhoven genationaliseerd⁹.

Een maand vroeger reeds, bij het decreet van 5 Brumaire jaar VI (26-10-1797), was het Directoire er toe overgegaan al de bezittingen van die kerken en pastorijen, kapelaanschappen en diakenijen onder sekwester te plaatsen, waarvan de geestelijken geweigerd hadden de eed van „gehechtheid en van getrouwheid aan de Republiek en aan de Constitutie van het jaar III” te zweren of de vlucht hadden genomen¹⁰. Onder regie geplaatst en beheerd zoals alle andere nationale goederen, moest deze inbeslagname uitgevoerd worden, zelfs indien de betrokkenen nadien op hun eerste weigering waren teruggekomen en toch, maar na de tijd door het Directoire vastgesteld, de eed hadden afgelegd¹¹.

Volledigheidshalve dient hieraan nog toegevoegd te worden dat de verbeurdverklaring van de eigendommen van de gilden op 6-6-1796 was afgekondigd¹²; de inbeslagname van de goederen van de uitgeweken Belgische adel tenslotte was automatisch voortgevloeid uit de Franse wetsbepalingen terzake¹³.

Al deze voornoemde nationalisatiewetten werden aangevuld door een aantal verkoopswetten die de veiling van de genaaste goederen verordenden en er de wijze en voorwaarden van opgaven.

(9) *Pasinomie*: deel VIII, blz. 121, wet van 5 Frimaire jaar VI: „Article 1: les chapitres séculiers, les bénéfiques simples, les séminaires et... sont supprimés dans les départements réunis par la loi du 9 Vendémiaire an IV... Article 7: Les dispositions de l'article 11 de la loi du 15 Fructidor an IV, en ce qui concerne la présentation des pensions de retraite, sont applicables à chacun des membres des établissements supprimés... Article 13: les maisons religieuses dont l'institut a pour objet l'éducation publique ou le soulagement des malades sont supprimées...”

(10) *Ibidem*, add., blz. 9, Besluit van het Uitvoerend Directoire van 5 Brumaire jaar VI, (26-10-1797).

(11) R.A.G. Fonds van het departement van de Schelde, Bundel 361, Financiën, 3de Afd., 1ste Sect., 1e Onderverdeling, Parijs, 23 Nivôse jaar IV, blz. 198, De Minister van Financiën aan de Beheerders van het departement van de Schelde: „L'arrêté du Directoire Exécutif du 5 Brumaire dernier, relatif au séquestre à apposer sur les biens, maisons, presbytérales et églises des cures nos desservies et de celles où le culte seroit exercé par les ecclésiastiques qui n'auroient pas prêté le serment requis par la loi du 19 Fructidor dernier... Le Directoire Exécutif qui a délibéré le 15 dernier qu'il n'y avoit lieu à séquestrer les biens, maisons, presbytérales et églises de toutes les cures dont le desservant n'avoit pas prêté le serment à l'époque de l'enregistrement de l'arrêté du 5 Brumaire... et ce séquestre doit avoir lieu, dans le cas même où les ministres auroient prêté leur serment... si ce serment est postérieur à l'époque déterminée par la délibération du Directoire Exécutif.”

(12) *Ibidem*, Register n° 1194, Rép. 322, Rapports du 2 Bur., 3 Messidor an IV, Bouteville, commissaire du Gouvernement, annonce que: „... le Directoire exécutif a par un arrêté du 9 Floréal an IV ordonné la promulgation dans les neuf Départements réunis de l'article 28 de la Section 2e de la loi du 5 septembre 1791 v.s... Le dit article... porte que les Anciennes Milices Bourgeoises, Compagnies d'arquebusiers, fusiliers, chevaliers de l'arc ou de l'arbalète, Compagnies de volontaires et toutes autres, sous quelque forme et dénomination que ce soit, sont supprimées.”

(13) *Collection Générale des lois et des actes du Corps Législatif et du Directoire exécutif*. Boek 72, blz. 221: Loi du 5 Frimaire an VI (25-11-1797) Article 1... toutes les corporations laïques des deux sexes sont supprimées dans les départements réunis.

Wij zullen ons beperken tot het weergeven van de essentiële kenmerken van deze wetgeving, die in de loop der verkoopperiode belangrijke wijzigingen heeft gekend, die in ruime mate de deelneming of de onthouding van de verschillende kopersgroepen bij het verwerven van nationale goederen bepaald hebben.

De eerste, trouwens zeer kortstondige verkoopperiode ging door onder het beheer van de reeds vermelde wet van 24-1-1796 en het besluit van het Directoire van 31-1-1796.

Ingevolge artikel XVI van dit besluit moest de koper binnen de 3 dagen na de toewijzing de 3/12 van de totale koopsom in klinkende munt uitkeren en de andere twaalfden, eveneens in munt of equivalente waarden, van maand tot maand, derwijze dat alle schuld vereffend werd binnen één jaar ¹⁴.

Deze voor de kopers reeds ongunstige betalingsvoorwaarden en termijnen werden daarenboven nog verzaamd door een veel te hoge schatting van de goederen en door het verplicht gelijkstellen van de minimum koopsom met deze schatting. Het is niet te verwonderen dat al deze weinig aantrekkelijke voorwaarden de bijval van de eerste verkoopzittingen in de Belgische departementen in het gedrang hebben gebracht; het aantal kooplustigen dat zich onder dat verkoopstelsel in de venduhuizen aangeboden heeft, is dan ook uiterst gering.

De tweede verkoopperiode, waarin achtereenvolgens de wetten vallen van 6-11-1796, van 20-2-1797, van 19-8-1797 en van 30-9-1797, werd gekenmerkt door een veel grotere tegemoetkoming van de staat ten overstaan van de kopers. Zo bracht bvb. de wet van 16 Brumaire jaar V (6-11-1797) een aanzienlijke versoepeling in de schatting der goederen, de betalingsmodaliteiten en de afbetalingstermijnen ¹⁵.

Een eerste winstpunt voor de kopers lag in de schatting van de goederen die aanmerkelijk verlaagd werd. Waar voordien de goederen tot 30 en zelfs tot 40 maal de jaarlijkse opbrengst geschat werden, beperkte de wet van 16 Brumaire deze schatting tot 15 maal deze opbrengst.

Een totale wijziging, ook uiteraard voordelig voor de kooplustigen, kwam voor in de wijze van betalen.

Nu moest nog slechts 1/20 van de instelprijs uitgekeerd worden in munt binnen de 10 dagen van de toewijzing en een 2de 1/20 binnen de 6 maanden; 4/10 van de instelprijs mochten, in een termijn van 4 jaar vereffend worden in 4 obligaties of in onderhavige schuldbekentenissen. Aldus diende maar de helft van de instelprijs in klinkende munt of daarmee gelijkgestelde waarden gestort te worden; wat het overige deel van de koopsom aangaat, te weten de 2de helft van de instelprijs plus wat erbij kwam door

(14) R.A.G. Fonds van het departement van de Schelde, Register met de verkoopprocessen-verbaal n° 1308; artikel III van de verkoopvoorwaarden: „Conformément à l'article XVI de l'arrêté du 11 Pluviôse, l'adjudicataire payera, dans les trois jours de l'adjudication, les trois douzièmes du prix total de l'adjudication en monnaie d'or ou d'argent, et dans le mois suivant, les neuf autres douzièmes en neuf Cédules hypothécaires sur le bien vendu, payables en même monnaie d'or ou d'argent et exigibles, savoir: la première à la fin du 4me mois, et les autres de mois en mois en sorte que la dernière soit payée dans l'année du jour de l'adjudication.”

(15) Ibidem, 1310, Algemene verkoopvoorwaarden, art. 9-16.

opbod, dit kon afgelost worden in gedeprecieerde staatsfondsen.

Dezelfde wet bood de kloosterlingen, waarvan de instellingen afgeschaft waren geworden, tevens de gelegenheid onder gunstige voorwaarden nationale goederen te verwerven: de hun toegekende retraitsbons mochten nu gebezigd worden tot betaling van de geveilde en door hen verworven eigendommen ¹⁶.

De deelneming van de geestelijkheid aan de veilingen, die in sommige departementen zeer aanzienlijk was, is echter van kortstondige duur geweest, want krachtens de wet van 2 Fructidor jaar V (19-8-1797) werden de retraitsbons niet meer ter betaling aanvaard. Vanaf dat tijdstip zijn de geestelijken, als kopers van nationale domeinen, nagenoeg van het toneel verdwenen.

Het is ook in deze beginperiode van de verkoop dat de buitenlanders, hoofdzakelijk vertegenwoordigd door Franse bankiers en leveranciers van het leger, een belangrijk deel van de toentertijd geveilde goederen voor zich genomen hebben.

Begunstigd door de erbarmelijke toestand van de Franse financiën, die de staat in een volledige afhankelijkheid ten opzichte van hen stelde, begünstigd ook door allerlei tegemoetkomingen van de Republiek, o.a. in de wijze van betalen, namen deze buitenlandse kopers vnl. in het jaar 1797, in alle Belgische departementen zeer actief aan de veilingen deel. Samen met de geestelijkheid die 4220 hectaren voor haar rekening nam, verwerft deze groep kopers tot op 31-12-1797, in het departement van de Schelde alleen, niet minder dan 590 eigendommen met een totale oppervlakte van 6164 hectaren of nagenoeg de $\frac{2}{3}$ van het aantal artikels, in deze periode geveild ¹⁷.

De derde verkoopperiode tenslotte werd ingeluid door de wet van 28 Vendémiaire van het jaar VII (17-10-1798) die nadien geen belangrijke wijzigingen meer zal ondergaan en gekenmerkt werd door een radicale wijziging van de verkoopsvoorwaarden ten voordele van de Franse schatkist ¹⁸. Twee gezonde principes lagen aan de basis van deze wet: ten eerste moest voortaan de koopsom volledig uitgekeerd worden, niet meer in papieren waarden, maar in klinkende munt; ten tweede werden de betalingstermijnen aanzienlijk ingekort. Van nu af aan kon dus niet meer gespeculeerd worden op de steeds meer toenemende waardevermindering van de Rijkswaarden. Onder deze omstandigheden zou de kooplust van velen zonder twijfel merkkelijk geluwd zijn, indien de verkoopadministratie niet als tegenhanger van deze voor de schatkist uiterst voordelige beschikkingen een andere, voor de

(16) Ibidem, artikelen 22-23-24 van de verkoopsvoorwaarden: „Les ci-devant Religieux, Religieuses et autres personnes comprises dans la suppression du clergé régulier, dans la ci-devant Belgique, continueront à être admis à payer les Domaines qu'ils achèteront directement avec les bons qui leur sont délivrés pour leur tenir lieu de pension de retraite; l'excédant seulement du prix qu'ils n'auront pas acquitté avec ces valeurs, sera payé comme il est dit ci-dessus, savoir en numéraire, obligations ou cédules, jusqu'au montant de la moitié de la première offre, et le surplus en effets de la dette publique.

(17) J. Lambert, *op. cit.*, blz. 168 en 169.

(18) *Pasinomie*, deel VIII, blz. 367.

kopers gunstige regeling had weten te voorzien door de schatting van de te koop gestelde goederen terug te brengen tot op achtmaal de opbrengst van 1790.

Nochtans, deze wetgeving kwam in feite te laat om nog enige wijziging te kunnen brengen in de resultaten van de verkoop der nationale goederen. Het grootste deel van deze goederen, in het bijzonder de grote landbouwbedrijven, was immers op dit ogenblik reeds onder de hamer gebracht.

Het is een gemeenplaats in de literatuur over de verkoop van de nationale domeinen te herhalen dat, naast de geestelijken, de buitenlandse financiers en leveranciers van de Republiek, de stedelijke burgerij het meest baat gevonden heeft in de grootscheepse verkoop van de nationale goederen.

In het bezit van goed en goud en zinnend op een voordelige belegging van haar kapitalen of op winstbejag door de verdere verhandeling van de verworven eigendommen, kon haar tussenkomst in de veilingen inderdaad geen twijfel laten; alle recente studies over de verkoop van de nationale domeinen in de Belgische departementen hebben dan ook nogmaals met nadruk het predominerend aandeel van de burgerij onderstreept.

Toch leek het ons noodzakelijk ook een poging te doen om de juiste rol te bepalen die een andere belangrijke, alhoewel minder begunstigde sociale groep, te weten de boeren, gespeeld heeft in deze massale overdracht van onroerende goederen. Een antwoord te geven op de vraag in welke mate de boeren gekocht hebben en op welk tijdstip, vóór of na het Concordaat van 1801, is dus het doel van de hierna volgende bladzijden.

Onder de benaming „boeren” rangschikken we de landbouwers-eigenaars en de pachters; bij deze laatsten werden gevoegd de huurders van het platteland met onaangegeven beroep maar van wie best verondersteld kan worden dat ook zij landbouwers waren.

Voornaam zijn de boeren in een studie over de verkoop van de nationale goederen omdat het eigendom, hoe klein ook, de voedingsbodem is van de ontvoogding. Waar de landbouwers eigenaar worden, kunnen ze zich losmaken van velerlei verplichtingen ten overstaan van hun vroegere pachter. Zij stijgen hierdoor in aanzien en de plaats die zij in het maatschappelijk leven innemen wordt tegelijkertijd opgevoerd. Vrijer en franker kunnen zij hun eigen wegen bewandelen en alzo gaandeweg deelnemen aan het politiek en sociaal beheer van hun gemeente.

Welk percentage van de totale verkochte oppervlakte de landbouwers in bezit genomen hebben, kon worden vastgesteld voor 3 departementen en één arrondissement¹⁹⁻²²:

(19) I. Delatte, *La vente des Biens Nationaux dans le Département de Jemappes*, blz. 55.

(20) R. Molleman, *Bijdrage tot de studie der Brugse kopers van Nationale Goederen in het Arrondissement Brugge*, blz. 55 en 64. Licentiaatsverhandeling, Seminarie Hed. Gesch., R.U.G.

(21) J. Lambert, *op. cit.*, blz. 190, 192 en 205.

(22) I. Delatte, *La vente des Biens Nationaux dans l'Arrondissement de Namur*, blz. 233, 234, 264 e.v.

	<i>Tot. opp. verkoche nat. domeinen</i>	<i>Opp. gekocht door boeren</i>	<i>%</i>	<i>Tot. aantal kopers</i>	<i>aantal eigenaars en pachters</i>
	<i>ha</i>	<i>ha</i>			
Dep. Jemappes (Henegouwen)	42.875	9.997	23	2000	—
Dep. Leie (W.-Vlaanderen)	34.632	5.358	15	Bruggelingen: 373	—
Dep. Schelde (O.-Vlaanderen)	27.079	2.580	9.53	2396	1095
Arron. Namen	10.507	1.160	15.03	440	58
	115.093	19.095	16.5	—	—

Met een aandeel van 19.000 hectaren op 115.000 en met een percentage dat schommelt tussen 9.53 en 23 hebben de landbouwers gemiddeld 16,5 % van de nationale domeinen die in deze 4 landsdelen geveild werden, voor zich weten te nemen.

De deelneming van de boeren, over gans de verkoopperiode 1796-1813 genomen, kan bijgevolg betrekkelijk gering genoemd worden, vooral wanneer men bedenkt dat in sommige Noordfranse departementen deze kopersgroep het merendeel van de geveilde goederen heeft kunnen verwerven²³.

Voegen we hier onmiddellijk aan toe dat de eerder fragmentarische, maar toch voldoende gegevens die we bezitten over de deelneming van deze koperscategorie aan de veilingen in andere Belgische departementen, deze eerste vaststelling bevestigt.

Zo namen in het departement van de Ourthe, en dit in de beste verkoopperiode, te weten gedurende het Directoire en het Consulaat, slechts 60 landbouwers aan de veilingen deel. En onder de 32 belangrijkste kopers die het departement bewonen en samen méér dan 10.000 hectaren kochten, d.w.z. de helft van de in dit departement verkochte oppervlakte, treft men geen enkele landbouwer-eigenaar of pachter aan²⁴; ook in dit departement kan de deelneming van de landbouwers dus niet anders dan zeer beperkt gebleven zijn.

De geringe tussenkomst van de landbouwers komt echter nog duidelijker tot uiting bij het natellen van het aantal hoeven dat zij verworven hebben.

Onderstreept dient te worden dat de hierna volgende tabel niet al de geveilde hoeven omvat, maar uitsluitend de grote en middelmatige bedrijven met een oppervlakte van méér dan 15 hectaren; uitzondering hierop vormt dan het departement van de Ourthe waar alleen de hoeven van meer dan 40 hectaren vermeld konden worden:

(23) G. Lefebvre, *Les paysans du Nord pendant la Révolution Française*, blz. 958.

(24) I. Delatte, *La Vente des Biens du Clergé dans le Département de l'Ourthe*, blz. 28.

	<i>Aantal ver- kochte hoeven</i>	<i>Andere kopers dan landbouwers</i>	<i>landbouwers- eigenaars en pachters</i>
Dep. Jemappes	258	209	21 + 28 = 49
Dep. Ourthe	612	552	60
Dep. Schelde ²⁵	197	183	6 + 8 = 14
Arron. Namen	104	95	5 + 4 = 9
	1171	1039	132(12%)

Op 1171 landbouwbedrijven van meer dan 15 hectaren kochten de landbouwers er bijgevolg 132; opmerkelijk hierbij is dan wel — we laten de hoeven van het departement van de Ourthe, van dewelke het onmogelijk bleek vast te stellen of ze nu gekocht werden door landbouwers-eigenaars of pachters, buiten beschouwing — dat het merendeel van deze bedrijven, 40 op 72, door pachters verworven werden.

In totaal kochten de landbouwers dus slechts 12 % van deze categorie te koop gestelde landbouwbedrijven.

En voor het departement van de Schelde althans groeit het aandeel van de boeren niet wanneer men hun deelneming aan de koop van hoeven, kleiner dan 15 hectaren, in oenschouw neemt.

In dit departement werden 57 zulke landbouwbedrijven verkocht in de periode 1796-1813; daarvan gingen er slechts 2 naar landbouwers-eigenaars en 4 naar pachters die samen aldus opnieuw maar 10 % van het totaal aantal kopers van deze hoeven uitmaken.

Alles wijst er trouwens op dat ook in de andere Belgische departementen het aandeel van de landbouwers geen ander beeld krijgt. Zo zijn er voor het departement van de Leie wel geen juiste cijfers voorhanden, maar bij het overlopen van de koperslijsten wordt het toch wel duidelijk dat ook in dit departement de overgrote meerderheid van de landbouwbedrijven niet door de landbouwers verworven werd, maar wel door de Franse maatschappijen, de geestelijkheid en voornamelijk door de Brugse burgerij, die alleen er reeds meer dan 100 voor eigen rekening nam²⁶.

Het is niet mogelijk gebleken het juist aantal boeren te bepalen dat in elk van de besproken departementen aan de veiling van de nationale goederen heeft deelgenomen; de voorhanden liggende gegevens lieten ons echter wel toe te bepalen dat in deze departementen, met uitzondering van het Scheldedepartement, dit aantal, zowel in absolute cijfers als in verhouding tot het volledig aantal kopers, eerder klein geweest is. A fortiori is dan ook, en het departement van de Schelde ontsnapt ditmaal niet aan de algemene regel, de verhouding van het aantal kopende boeren tot deze volledige beroepsgroep zeer gering geweest.

(25) In verhouding tot de andere departementen kan dit aantal wel bijzonder klein lijken; vergeten we echter niet dat Oost-Vlaanderen bij uitstek een streek van kleine bedrijven is.

(26) R. Molleman, *op. cit.*, blz. 103.

Een eerste treffend voorbeeld van deze qua aantal beperkte deelneming van de boeren vinden we terug in het departement van de Ourthe waar, zoals reeds eerder aangestipt, slechts 60 landbouwers zijn overgegaan tot het kopen van nationale goederen gedurende de zeer belangrijke verkoopjaren 1796-1801.

Opvallend in dit departement is ook de vrijwel volledige onthouding van de grote landbouwers en pachters: op een totaal van 1000 landbouwers die een hoeve van meer dan 30 hectaren uitbaatten, treft men er immers slechts 11 aan die zich tot een koop hadden laten verleiden²⁷. Heel zeker hebben heel wat meer landbouwers in de jaren na 1801 aan de veilingen deelgenomen, maar toen waren in dit departement reeds de $\frac{3}{4}$ van de nationale goederen, waaronder practisch al de grote landbouwbedrijven en percelen, geveild geworden.

En ook in het departement van Jemappes, een departement waar de landbouwers met een verwerving van 23 % van de verkochte goederen nochtans aan de spits staan, kan het aantal kopende boeren niet zeer groot geweest zijn: want niet de talrijke, kleine keuterboeren zijn het die baat gevonden hebben bij de te koop gestelde nationale domeinen, wel echter de weinig talrijke, reeds welgestelde boeren en grote pachters die van de hen geboden gelegenheid ijverig gebruik gemaakt hebben ofwel om hun bezit te vergroten ofwel om hun pachtgoederen in eigendom te verwerven.

Dit komt zeer duidelijk tot uiting bij het nakijken van het aandeel dat de landbouwers genomen hebben in de verwerving van de grote landbouwbedrijven, te weten de hoeven met een oppervlakte van méér dan 40 hectaren. 49 landbouwers, waaronder 28 pachters, kochten elk zulk een hoeve en verwierven aldus in het geheel niet minder dan 4.000 hectaren²⁸.

Met een gemiddelde aanwinst per koop van 80 hectaren verkreeg deze kleine, maar financieel sterke landbouwersgroep, die dan ook gerust bij de rurale burgerij mag ingedeeld worden, dus reeds 40 % van de totale oppervlakte die de boeren in dit departement voor zich genomen hebben.

Door gebrek aan gegevens was het niet mogelijk vast te stellen hoeveel landbouwers deelgenomen hebben aan de koop van de in dit departement veelvuldig voorkomende middelmatige en kleine landbouwbedrijven, maar zeer talrijk kunnen ze wel niet geweest zijn: we weten immers dat de overgrote meerderheid van deze hoeven in handen gekomen is van de burgerij²⁹.

Maar in elk geval zal, met wat van deze categorieën hoeven naar de landbouwers gegaan is, reeds het allergrootste deel geveild worden zijn van de 9.900 hectaren die de boeren in dit departement verworven hebben.

Wij durven dan ook besluiten dat in het departement van Jemappes, voor wat de boerenstand aangaat, de enige grote begunstigden dienen gezocht te worden in de in aantal beperkte groep van de bemiddelde land-

(27) I. Delatte, *La Vente des Biens du Clergé dans le Département de l'Ourthe*; blz. 26.

(28) Ibidem, *La vente des Biens Nationaux dans le Département de Jemappes*, blz. 89 e.v.

(29) Ibidem, blz. 87.

bouwers en pachters die, met een verwerving van een klein aantal grote landbouwbedrijven, toch reeds 10% van het totaal der geveilde goederen hebben weten te bemachtigen.

De talrijkere kleine keuterboeren die voornamelijk na 1801 in de verkoopzalen verschenen zijn en gemiddeld minder dan 1 hectare verwierven, hebben zich, dat staat wel vast, moeten tevreden stellen met een zeer bescheiden deel van wat aan de boeren gekomen is ³⁰.

Meer statistische gegevens inzake het aantal verwerfers van nationale goederen staan echter ter beschikking voor één departement en één arrondissement.

In het departement Namen en het departement van de Schelde zijn inderdaad niet alleen het totaal aantal kopers gekend, maar ook het juiste aantal landbouwers dat aan de veilingen deelnam.

In nauwe overeenstemming met wat reeds voor de hierboven besproken departementen vastgesteld werd, staat ook het arrondissement Namen.

Slechts 58 landbouwers, of nauwelijks 13 % van het volledig aantal kopers, verwierven nationale domeinen; toch kocht deze kleine groep nog 11,03 % van de te koop gestelde nationale goederen, d.w.z. 2 % méér dus nog dan de nochtans zeer talrijk kopende boeren van het departement van de Schelde ³¹.

Maar ook onder hen is het tenslotte maar een kleine minderheid, bestaande uit 13 personen, die het grootste deel van de verwervingen voor eigen rekening genomen heeft, te weten 9 grote hoeven en 4 uitgestrekte landerijen met een gezamenlijke oppervlakte van 751 hectaren.

Duidelijk is het dat deze landbouwers, die samen 63 % verwierven van wat de boeren in dit arrondissement opkochten, moeten ondergebracht worden in de categorie van de reeds eerder genoemde financieel sterke landbouwers en pachters die, ondanks een aantal moeilijke jaren voor het boerenbedrijf, er toch in geslaagd waren voldoende winsten te maken om aan de veilingen deel te nemen ³².

In het departement van de Schelde integendeel vertoont de deelneming van de boeren, voor wat hun aantal betreft, een beeld dat een schrille tegenstelling vormt met wat opgemerkt werd in de andere departementen.

In dit departement werden, in de verkoopperiode 1796-1813, 2396 verwerfers van nationale goederen geteld ³³; onder hen waren er niet minder dan 1095 boeren ³⁴.

Deze 1095 landbouwers kunnen onderverdeeld worden in:

(30) I. Delatte stelt het aantal kopers in dit departement vast op 2000. Houdt men er rekening mede dat 150 geestelijken nationale goederen verwierven, dat de burgerij, afzonderlijk genomen, in aantal de belangrijkste kopersgroep uitmaakt, dat ook nog veel anderen (vreemdelingen, edellieden, ambtenaren) gekocht hebben, dan ligt het voor de hand dat het aantal kopende boeren toch slechts enkele honderden groot kan geweest zijn.

(31) I. Delatte, *La Vente des Biens Nationaux dans l'Arrondissement de Namur*, blz. 263 e.v.

(32) *Ibidem*, blz. 229.

(33) J. Lambert, *op. cit.*, blz. 205.

(34) *Ibidem*, blz. 190.

- 480 eigenaars die 1080 hectaren of 41.8 % verwierven;
- 615 pachters die 1500 hectaren of 58.2 % verkregen.

De pachters, trouwens ook de talrijkste groep, hebben zich dus de hoofdbrok toegeëigend van hetgeen de landbouwers verwierven.

Deze koperscategorie overschouwend stellen we vast dat zij bijna de helft, juist geteld 46 % van het totaal aantal kopers uitmaakt; toch heeft die massa kopers slechts 9.53 % van al de in het departement geveilde goederen kunnen bemachtigen.

De verklaring voor dit wel bijzonder klein aankooppercentage dient gezocht te worden zowel in het klein aantal landbouwers dat bedrijven of landerijen van enig belang kocht als in de daarenboven eerder bescheiden gemiddelde oppervlakte van de door hen gekochte percelen.

Want in gans deze kopersgroep worden slechts 58 personen aangetroffen die meer dan 10 hectaren kochten; zij verwierven in het geheel 1106 hectaren en deden also een gemiddelde aankoop van 19 hectaren.

En waar in het departement van Jemappes een kleine groep van 49 landbouwers evenveel grote landbouwbedrijven naastte met een totale oppervlakte van ongeveer 4000 hectaren, dan treffen we in gans het departement van de Schelde er slechts 2 aan die méér dan 50 hectaren verworven hebben.

Trouwens ook het aantal Oostvlaamse boeren dat landbouwbedrijven of landerijen met een oppervlakte van 20 tot 50 hectaren gekocht heeft, blijft nog altijd zeer klein. Wij telden er slechts 14, waaronder 6 pachters.

58 landbouwers verwierven dus de kleine helft van de nationale goederen die aan de boeren gekomen zijn; de overblijvende 1474 hectaren, verdeeld over 1037 boeren, geven een gemiddelde aanwinst van slechts 1.42 hectare. Merken we tenslotte ook nog op dat de landbouwers zich in het algemeen beperkt hebben tot één enkele koop, bijna altijd in de gemeente gelegen waar ze wonen.

Het hierboven opgegeven klein aantal grote landbouwbedrijven dat de boeren gekocht hebben, doet reeds uitschijnen dat slechts een gering percentage van de gegoede Oostvlaamse landbouwers aan de koop van de nationale domeinen heeft deelgenomen.

Dit komt nog duidelijker tot uiting bij het raadplegen van de lijst van de meest belaste personen van het departement³⁵ die 1177 personen telde, waaronder 328 (27.86 %) landbouwers.

Berekenen we nu welk aandeel de verschillende beroepsgroepen van dit kapitaalkrachtige bevolkingsdeel in de aankoop van de nationale goederen genomen hebben, dan merken we dat de landbouwers, 53 in aantal, de talrijkste groep vormen; terzelfdertijd kan echter vastgesteld worden dat nauwelijks 16 % van de meest belaste boeren zich aan het kopen van deze goederen heeft gewaagd, ten overstaan van 35 % van de openbare mandatarissen en 32 % van de handelaars.

Weliswaar zijn de landbouwers die de financiële mogelijkheden bezaten om aan de veilingen deel te nemen en dit ook gedaan hebben, in absolute cijfers gezien dus het grootst in aantal, maar in verhouding tot de getal-

(35) R.A.G., Fonds van het departement van de Schelde, Bundel 961, Elections de l'an XI.

sterkte van hun beroepsgroep zijn ze in het departement van de Schelde toch wel erg in gebreke gebleven ten opzichte van de andere beroepsgroepen.

Tot nu toe is algemeen aanvaard geworden dat in de eerste jaren van de veiling van de nationale domeinen, d.w.z. gedurende de periode 1796-1802, de landbouwers er zich van onthouden hebben zulke goederen te kopen. Financiële redenen werden voor deze onthouding als wel niet van belang ontbloomt, doch niet als doorslaggevend beschouwd; de landbouwers hadden immers, niettegenstaande allerlei moeilijkheden, genoeg geld verdiend om aan de veilingen te kunnen deelnemen.

Er kan natuurlijk niet aan getwijfeld worden dat de toestand van de landbouwers, gedurende de jaren, die de verkoop van de nationale domeinen voorafgingen en zelfs nog tijdens de eerste twee jaren van de veilingen, weinig schitterend kan geweest zijn. Want in de jaren 1792-1798 was de landbouw getroffen geworden door een aantal onheilen die heel zeker zwaar op deze economische sector gedrukt hebben: vernoemen wij de plunderingen van de doortrekkende troepen en het zeer verspreide banditisme gekenmerkt door het optreden van de „branders”, de militaire op-eisingen en de verhoging van de opgelegde contributies, de strenge winter van 1794, de veepest die in de jaren 1797-1798 voornamelijk de Waalse gebieden teisterde en tenslotte nog de beginnende conscriptie die het sein gaf tot de „boerenkrijg” die kort maar hevig woedde in verschillende van onze gewesten ^{36 - 37}.

Maar toch zou het onjuist zijn hieruit af te leiden dat de boerenstand geruïneerd uit deze reeks van ongelukken zou gekomen zijn.

Want naast al deze drukkende factoren vertoonde de landbouwsituatie toch ook een aantal lichtpunten — de voortdurende stijging van de levensduurte die een gevoelige verhoging van de prijzen van de levensmiddelen met zich meebracht en de openstelling van de Franse markt die nieuwe uitvoermogelijkheden opende voor onze landbouwers zijn er de twee marktste voorbeelden van — die deze economische bedrijvigheid dan weer in gunstige zin beïnvloed hebben.

Dat de financiële toestand van de landbouw niet zó slecht kan geweest zijn wordt trouwens bevestigd door het gering aantal verplichte verkopeningen van landbouwbedrijven en door de hoge prijzen die de landbouwers geboden hebben op de veilingen van het jaar 1797 ³⁸.

Naast de overtuiging, die in sommige streken van het land lange tijd levendig is gebleven dat de Oostenrijkse Restauratie tot de mogelijkheden bleef behoren ³⁹, zou de hoofdreden van de onthouding van de landbouwers echter voornamelijk te zoeken zijn geweest in de sterke gehechtheid van de landelijke bevolking aan de katholieke kerk; de grote invloed door

(36) I. Delatte, *La Vente des Biens Nationaux dans le Département de Jemappes*, blz. 45 en 46.

(37) Ibidem, *La Vente des Biens Nationaux dans l'Arrondissement de Namur*, blz. 229.

(38) Ibidem, *La Vente des Biens Nationaux dans le Département de Jemappes*, blz. 45 en 46.

(39) Ibidem, blz. 46.

de geestelijkheid uitgeoefend, zou de boeren verhinderd hebben aan de veilingen deel te nemen en zou bijgevolg de grootste rem geweest zijn op hun deelneming.

Door sommigen werd dan ook geoordeeld dat in deze periode de landbouwers bijna uitsluitend in dienst van de vroegere geestelijke bezitters zouden gekocht hebben of met het vooropgesteld idee van teruggave in „betere tijden” ⁴⁰.

Hebben de boeren nu inderdaad, vóór het sluiten van het Concordaat, de departementale verkoopzalen wel zó gemeden als algemeen verondersteld wordt; en indien ja, zijn het wel de hierboven reeds aangehaalde politieke en religieuze factoren alleen die hierbij een doorslaggevende rol gespeeld hebben? Het valt niet te loochenen dat in het departement van de Ourthe de deelneming van de landbouwers in deze periode wel bijzonder klein is geweest; gedurende het Directoire en zelfs nog gedurende het Consulaat hebben inderdaad slechts een 60-tal boeren, of minder dan 1 % van hun totaal aantal, aan de veilingen deelgenomen; opvallend hierbij is ook, met slechts 11 vertegenwoordigers op meer dan 1000, de onthouding van de bezitters of pachters van de grote landbouwbedrijven ⁴¹.

Maar de landbouwers van dit departement hebben niet alleen vóór het sluiten van het Concordaat weinig talrijk en in geringe mate aan de veilingen deelgenomen; ook na 1801 hebben zij, alhoewel in grotere getale dan voordien, geenszins in massa gekocht of veel in hun bezit gekregen, zoals op te maken valt uit de lijst van de belangrijkste kopers van het departement, die slechts 2 boeren als kopers kan vermelden ⁴².

Hetzelfde verschijnsel doet zich ook voor in het departement van de Leie en in het arrondissement Namen waar, gedurende de jaren 1797-1799, zowel het aantal boeren-kopers als hun aandeel in de verwervingen wel buitengewoon klein geweest is ^{43 - 44}.

In het departement van Jemappes hebben de landbouwers-eigenaars en de pachters, in de beginperiode van de verkoop, gaande van december 1796 tot december 1797, integendeel wel zeer actief aan de veilingen deelgenomen, de eersten met het oog op de uitbreiding van hun eigendom, de anderen om in het bezit te komen van hun pachtgoed.

Dit geschiedde trouwens met succes, want hun verwervingen vertegenwoordigen niet minder dan 40 % ⁴⁵ van de 10.000 hectaren die gedurende deze twaalf maanden geveild werden ⁴⁶.

(40) Ibidem, blz. 48, voetnoot 1.

(41) Ibidem, *La Vente des Biens du Clergé dans le Département de l'Ourthe*, blz. 26.

(42) Ibidem, blz. 29.

(43) R. Molleman, *op. cit.*, blz. 65.

(44) I. Delatte, *La Vente des Biens Nationaux dans l'Arrondissement de Namur*, blz. 236.

(45) I. Delatte, *La Vente des Biens Nationaux dans le Département de Jemappes*, blz. 64.

(46) Ibidem, *op. cit.*, blz. 66: „Les ventes aux enchères faites en l'an V (29 décembre 1796 - 22 septembre 1797). Les ventes faites au cours de ces neufs mois sont autrement importantes, tant à raison du nombre que de l'étendue des biens. C'est environ un quart du patrimoine ecclésiastique qui fut exposé aux enchères.

Laten we ons nochtans niet vergissen; het betreft hier niet een massa kopers, maar de reeds vroeger vermelde kleine groep van 50 welgestelde landbouwers die echter evenveel grote landbouwbedrijven op hun naam wisten te brengen ⁴⁷.

Deze periode van belangrijke deelneming bleek echter slechts van korte duur te zijn; immers, zonder enige verklaarbare reden, of het zou moeten zijn dat de morele druk van de geestelijkheid na een periode van aarzeling zich plotseling zeer sterk zou laten voelen hebben, zien we de landbouwers gedurende 4 jaar, tot 1802, uit de verkoopzalen verdwijnen en worden hun aankopen eerder uitzonderlijk ⁴⁸.

Nadien, dus na het sluiten van het Concordaat, verschijnen de landbouwers opnieuw in de verkoopzalen. In tegenstelling met de landbouwerskopers van het jaar 1797 zijn het nu echter meestal kleine boeren die minder dan 1 hectare kopen; hun verwervingen, alhoewel relatief talrijk, hebben echter de sociale resultaten van de verkoop van de nationale domeinen in het departement van Jemappes niet meer gewijzigd ⁴⁹.

In het departement van de Schelde tenslotte verwierven de landbouwers reeds vóór het Concordaat een aanzienlijk deel van de door hen gekochte nationale goederen: 71 % van de 2580 hectaren, met daarin begrepen praktisch al de hoeven, tegen 29 % nadien ⁵⁰.

Hierbij dient aangestipt te worden dat deze kopersgroep, in tegenstelling met wat in het departement van Jemappes wel het geval was, niet beperkt gebleven is tot een klein aantal veelkopende verwervers, maar gevormd wordt door een talrijke groep van 465 kopers ⁵¹, in grote meerderheid landbouwers en pachters, die zich met slechts een gemiddelde aanwinst van 4 hectaren hebben moeten tevreden stellen ⁵².

Kan nu uit deze eerste vaststelling afgeleid worden dat in dit departement althans het oorspronkelijke drukkend verzet van de geestelijkheid tegen de aankoop van nationale goederen op de boerenstand weinig of geen vat heeft gehad? Gelet op de voorgaande gegevens heeft het er wel de schijn van.

Maar voor dit departement werd ook nagegaan welke de verhouding is geweest van de hoeveelheid door de boeren verworven goederen ten opzichte van wat het departement jaarlijks verkocht heeft.

Nu vallen er wel gans andere cijfers in het oog. Want van 5.30 % in 1796, 1.46 % in 1797, 13.41 % in 1798, 8.64 % in 1799, 11.64 % in 1800 en 11.06 % in 1801, springt het aankoopprocent van de boeren ineens over naar 24.65 % in 1802 en 21.90 % in 1803 ⁵³.

In de jaren vóór het Concordaat vertegenwoordigen de aankopen van de

(47) Ibidem, blz. 79.

(48) Ibidem, blz. 64.

(49) Ibidem, blz. 64.

(50) J. Lambert, *op. cit.*, blz. 192.

(51) 465 landbouwers-kopers (185 eigenaars en 280 pachters) op 1095 of 42 % van het totaal aantal boeren dat nationale goederen kocht.

(52) Slechts 42 landbouwers kochten in de tijdspanne 1796-1802 méér dan 10 hectaren.

(53) J. Lambert, *op. cit.*, blz. 192.

landbouwers dus maar een uiterst bescheiden procent van wat in toewijzing kwam; na 1801 echter verdubbelen de boeren onmiddellijk hun aandeel in de verwervingen.

In het departement van de Schelde, en dit geldt in min of meer mate ook voor de andere Belgische departementen, is het dus geenszins aan het toeval te wijten dat de aankopen der boeren deze van de jaarlijks op de markt gebrachte en verkochte goederen niet op de voet volgen. Deze aankopen luisteren naar een invloed van buitenuit.

Voor de jaren 1796 tot en met 1801 zal de strakke houding van de geestelijkheid zich bij de diepgelovige en meer vereenzaamd levende boeren zeer zeker hebben doen gelden. Het Concordaat, dat de verkoop van nationale goederen legitimeerde⁵⁴, heeft dan ook zonder twijfel een gunstige kentering in de geestesgesteldheid van de geestelijkheid teweeg gebracht en meegaande in de aanvankelijk terughouding van sommige plattelandsbewoners in de aankoop van nationale goederen.

Dat in de voornaamste verkooptijd, namelijk in de aanvangsperiode 1796-1797, de landbouwers slechts een geringe rol gespeeld hebben, kan echter niet uitsluitend aan de remmende actie van de geestelijkheid toegeschreven worden. Ook andere belangrijke factoren hebben in deze periode de relatieve onthouding van de boeren in de hand gewerkt.

Een eerste is de toentertijd al te aanzienlijke mededinging van andere sociale groepen.

De landbouwers hadden in de meeste departementen vooreerst te kampen met de kloosterlingen die, tot einde 1797 toe, dikwijls trouwens met het mogelijk herstel van hun kloostergemeenschap voor ogen, van de hen toegewezen retraitsgebouwen gebruik gemaakt hebben om zonder veel tegenstand een belangrijk deel van de in deze periode te koop gestelde domeinen voor zich te nemen⁵⁵⁻⁵⁶.

Zonder veel tegenweer, tenzij van een groep schuldeisers van de Franse staat, meestal bankiers en leveranciers van het Frans leger⁵⁷. Deze hadden, in ruil voor de aan de Franse staat geleende kapitalen of geleverde goederen, verregaande tegemoetkomingen van de Republiek weten los te krijgen en hebben hun aanzienlijke fortuinen en schuldvorderingen met groot voordeel aangewend tot het verwerven van een groot aantal goederen in al de

(54) Pasinomie, 1ste reeks, deel XI, blz. 90-105: „Loi relative à l'organisation des cultes du 18 Germinal an X: Convention entre le Gouvernement Français et Sa Sainteté Pie VII, Art. 13. „Sa Sainteté, pour le bien de la paix et l'heureux rétablissement de la religion catholique déclare que ni elle, ni ses successeurs, ne troubleront en aucune manière les acquéreurs des biens ecclésiastiques aliénés, et qu'en conséquence, la propriété des mêmes biens, les droits et revenus y attachés demeureront incommuables entre leurs mains ou celles de leurs ayant-cause.”

(55) In 1796 en 1797 verwierf de geestelijkheid, in het departement van de Schelde alleen reeds, 4220 hectaren of 42 % van de in deze jaren verkochte domeinen.

(56) I. Delatte, *La Vente des Biens du Clergé dans le Département de l'Ourthe*, blz. 26: „Dans aucune autre région de Belgique on n'a assisté à autant d'efforts déployés par d'anciens religieux, en vue d'empêcher la destruction définitive de leur communauté”.

(57) J. Lambert, *op. cit.*, blz. 172 en 173.

Belgische departementen ⁵⁸.

Vermelden we onder deze vertegenwoordigers van de financiële wereld, naast de Nederlander Jan Alexander Bottereau en de Zwitser Theodore Forestier-De Walwick, voornamelijk de Fransen Lecouteux-Canteleu, Louis Pommier, Victor Bodin en tenslotte nog de meest bekende van hen allen, de bankier en leverancier Jean Baptiste Paulée die, met een verwerving in België van ongeveer 20.000 hectaren, ongetwijfeld de belangrijkste koper van gans deze groep buitenlanders geweest is ⁵⁹.

En na deze twee voornoemde koperscategorieën sprongen de gegoede handelaars en fabrikanten, de renteniers en eigenaars, de ambtenaren en notarissen in de bres om ook hun deel van de nationale goederen te verwerven.

Pas naderhand heeft de massa kleine landbouwers een betere gelegenheid tot kopen gekregen, maar toen was reeds het overgrote deel van de nationale domeinen op de markt gebracht en waren daarenboven de begeerde goederen niet meer te betalen in gedeprecieerde waarden maar in baar geld.

Een andere, maar niet minder belangrijke factor in de oorspronkelijke onhouding van de landbouwers is te zoeken in de grootte van de te koop gestelde percelen.

Want het is ook juist in de beginperiode van de verkoop dat de gemiddelde oppervlakte van deze percelen het grootst is geweest, té groot mits uitzondering om binnen de koopkracht van de kleine boeren te vallen.

En zeker is het dat het langzaam aan kleiner worden van de oppervlakte van de verkochte goederen het sein gegeven heeft tot een meer massale deelneming van de boeren ⁶⁰.

Want gemis aan kooplust ontbrak heel zeker niet bij de doorsnee landbouwer. Zijn verlangen om een stukje grond of zijn pachtgrond te bezitten is uitdrukkelijk. Maar goede wil alleen is niet voldoende: zijn middelen reikten meestal niet ver genoeg om zijn pachtgrond te kunnen kopen of om méér te kunnen verwerven.

Om de landbouwers in meerdere mate te kunnen bereiken had de verkoopadministratie dan ook de percelen, waar dit ook maar enigszins mogelijk bleek, verder moeten verkavelen. Niet zozeer de hofsteden natuurlijk, die meestal niet voor verkaveling vatbaar bleken en dan ook slechts in geringe mate door de landbouwers in bezit genomen werden, doch in elk geval de vele landerijen en weidegronden.

Trouwens, het heeft niet aan officiële aanmaningen ontbroken om de te veilen domeingoederen op grotere schaal te splitsen en alzo méér kooplustigen, en we denken hier in het bijzonder aan de boeren, de gelegenheid

(58) In 1796 en 1797 verwierven de buitenlandse kopers, in het departement van de Schelde, 1944 hectaren of 21 % van de in die periode verkochte goederen.

(59) J. Lambert, *op. cit.*, blz. 170, voetnoten 119, 120 en 121.

(60) R. Molleman, *op. cit.*, blz. 67: „Zij (de boeren) hebben wel in die jaren gekocht, maar dan eerder de schaarse kleinere percelen. Want het aantal percelen dat de huurders ervan zelf kopen verdubbelt onmiddellijk, wanneer de oppervlakte van de verkochte percelen onder de 10 hect. daalt, nl. in het jaar VII met 3.3 hect.”.

In het departement van de Schelde werden in 1797 ongeveer 8900 hectaren verkocht in 824 artikelen, wat 10 hectaren per artikel maakt: in 1800 werden in 1000 artikelen slechts 2000 hectaren geveild of 2 hectaren per artikel.

te bieden hun streven naar bezit te bevredigen⁶¹.

Het is echter duidelijk, ten bewijze hiervan de grootte van de percelen die de eerste 2, 3 jaren geveild werden, dat de administratie, belast met de verkoop van de domeinen, met deze aanmaningen weinig of geen rekening gehouden heeft.

En ook in de jaren, volgend op de verkoop van de nationale goederen, is de verkaveling van de geveilde goederen een eerder uitzonderlijk verschijnsel gebleven. Want noch de oorspronkelijke kopers, noch zij die bij de voortverkoop als tweede verwervers die goederen in bezit genomen hebben, zijn tot splitsing ervan overgegaan.

Zeer duidelijk komt dit tot uiting in het departement van de Ourthe: hier waren, in 1830, op een totaal van 235 landbouwbedrijven van meer dan 20 hectaren, er slechts 11 verkaveld geworden⁶².

Zo komt het dat zowel in Oost-Vlaanderen, in Namen als in Henegouwen men wachten moest tot aan het Hollands tijdvak, en in het Luikse zelfs tot na 1830, om de eerste belangrijke verkavelingen, bijna alle het gevolg van voortverkoop, te zien plaatsvinden.

Deze verkavelingen kwamen echter te laat om een nog doorslaggevende invloed te kunnen uitoefenen op de sociale resultaten van de verkoop van de nationale domeinen.

Zeker is het echter dat een vluggere en meer doorgevoerde splitsing van de nationale goederen de plattelandsbevolking, inzonderheid de landbouwers, zou ten goede gekomen zijn; trouwens, waar verkaveling en, zoals verder gezien wordt, voortverkoop plaatsgegrepen hebben, zijn de boeren ontegensprekelijk de grote begunstigden van deze operaties geworden⁶³.

Een niet te onderschatten deel van de nationale goederen is slechts gedurende een korte tijd aan de oorspronkelijke kopers blijven toebehoren: de voortverkoop van deze goederen immers wordt, alhoewel reeds vroeger begonnen, voornamelijk van 1802 af, een regelmatig voorkomend verschijnsel dat, althans in één departement, wel heel grote verhoudingen blijkt aangenomen te hebben. Bedoeld wordt het departement van de Ourthe waar, tussen 1802 en 1830, niet minder dan 60 % van de landelijke eigendommen van meer dan 20 hectaren van eigenaar veranderden⁶⁴.

(61) M. Marion, *La Vente des Biens nationaux pendant la Révolution, avec étude spéciale des ventes dans les départements de la Gironde et du Cher*, blz. 436, Appendice V. Règles générales qui doivent servir de base au travail des Experts, pour la division et l'estimation des Biens Nationaux: „1°. Les commissaires experts considéreront la plus grande division des biens à vendre comme le principal objet du travail qui leur est confié: en conséquence ils diviseront les biens autant qu'il sera possible sans détériorer chaque corps de ferme ou domaine, en lots ou portions; 2°. Ils formeront, en opérant cette division, le plus grand nombre de lots que faire se pourra d'une valeur peu considérable, afin qu'il s'en trouve à la portée des citoyens les moins fortunés. Ils concilieront autant qu'il dépendra d'eux, les vues bienfaisantes de la loi avec le bien de l'exploitation et l'avantage de l'agriculture en général...”.

(62) I. Delatte, *La Vente des Biens du Clergé dans le Département de l'Ourthe*, blz. 31.

(63) Ibidem, *La Vente des Biens Nationaux dans l'Arrondissement de Namur*, blz. 235.

(64) Ibidem, *La Vente des Biens du Clergé dans le Département de l'Ourthe*, blz. 30.

Verschillende factoren hebben deze voortverkoop van nationale goederen in de hand gewerkt. Een eerste is ontegenzeggelijk het tot stand komen van het Concordaat dat een aantal nog aarzelende kooplustigen de mogelijkheid geboden heeft, zonder verdere gewetensbezwaren, nationale eigendommen te verwerven.

Van deze gunstige omstandigheid, die alle remmen op het kopen van „zwarte goederen” wegnam, hebben in de eerste plaats de compagnies, maar ook de vreemdelingen, meestal Franssen, dankbaar gebruik gemaakt om met aanzienlijke winsten hun bezit aan nationale goederen van de hand te doen ⁶⁵.

Vernoemen we onder hen slechts de bankier en voorzitter van de Raad der Vijfhonderd Lecouteulx-Canteleu en de leverancier Bodin die in de jaren 1802-1815 al hun in de Belgische departementen gelegen goederen op de markt gebracht hebben ^{66 - 67}.

Een enkele uitzondering op deze algemene regel: de Fransman Paulée die zijn verwervingen nog verscheidene jaren na 1815 in bezit gehouden heeft ⁶⁸.

Terzelfdertijd hebben ook nog twee andere omstandigheden deze voortverkoop begunstigd. Het zijn enerzijds de economische crisis waarmede België in de jaren 1810 en 1811 af te rekenen had en anderzijds de geleidelijke maar voortdurende prijsstijgingen van de onroerende goederen gedurende de eerste 15 jaar van de 19e eeuw ⁶⁹.

Beide omstandigheden hebben een aantal eigenaars van nationale goederen, bijna allen behorend tot de financiële wereld en de grootstedelijke burgerij ⁷⁰, er toe aangezet, de eersten uit pecuniaire noodzaak, de anderen meer met het oog op vlug te realiseren winst, die goederen om te zetten in klinkende munt ⁷¹.

Belangrijk is hierbij dan wel dat het in het bijzonder de inwoners van de kleine steden en de plattelandsbewoners geweest zijn die het meest baat gevonden hebben in deze voortverkoop; vermeldenswaard tenslotte is het feit dat de landbouwers, verwervers van nationale domeinen, slechts in zeer geringe mate in de verdere verhandeling van deze eigendommen betrokken zijn geworden.

Integendeel, want niet alleen hebben zij de door hen gekochte hoeven en landerijen met grote standvastigheid in hun bezit gehouden, zij zijn ook

(65) Ibidem, *La Vente des Biens Nationaux dans l'Arrondissement de Namur*, blz. 234 en 235.

(66) Ibidem, *op. cit.*, blz. 234.

(67) Ibidem, *La Vente des Biens Nationaux dans le Département de Jemappes*, blz. 80.

(68) Ibidem, *La Vente des Biens Nationaux dans l'Arrondissement de Namur*, blz. 234.

(69) Ibidem, *La Vente des Biens Nationaux dans le Département de Jemappes*, blz. 80.

(70) J. Lambert, *op. cit.*, blz. 184. De voortverkopende burgerij omvat hoofdzakelijk bankiers, handelaars, ambtenaren en vertegenwoordigers van de niet-actieve bevolking (eigenaars en renteniers).

(71) I. Delatte, *La Vente des Biens Nationaux dans le Département de Jemappes*, blz. 80.

actief opgetreden om hun bezit aan nationale goederen te vermeerderen. Dat hoe langer hoe meer goederen belanden bij lieden van het platteland is wel bijzonder duidelijk in het departement van de Schelde en in dit van Jemappes. In het eerstgenoemde departement werd de voortverkoop nagegaan van 201 eigendommen, toebehorend aan 142 personen, allen, mits uitzondering van één, in het departement woonachtig ⁷² - ⁷³.

Onder hen treffen we 71 Gentenaars aan, in meerderheid behorend tot de gegoede burgerij, die 85 eigendommen van de hand deden.

De nieuwe kopersgroep, 162 personen talrijk, omvat slechts 48 Gentenaars; zij namen 73 goederen in bezit.

Waar echter slechts 35 plattelandsbewoners 41 eigendommen verkochten, tellen we er in de nieuwe kopersgroep 58 die 63 goederen verwierven. Onder deze plattelandsbevolking boeken de landbouwers een goede winst: slechts 8 landbouwers brachten 11 partijen land in de handel maar 25 anderen, waaronder een groot aantal huurders, kochten 3 hoeven alsmede 24 stukken grond.

Typisch is echter wel dat de hoeven, door de landbouwers verworven, kleine bedrijven zijn; de grote, opnieuw te koop gestelde landbouwbedrijven integendeel gingen zonder uitzondering opnieuw over in de handen van de stedelijke burgerij.

In het departement van Jemappes waren, tussen 1796 en 1800, 258 hoeven van meer dan 40 hectaren als nationale domeinen geveild geworden, en slechts 49 ervan door landbouwers-eigenaars of huurders opgekocht.

Maar ook in dit departement zal de voortverkoop het bezit van de landbouwers voortdurend doen toenemen en in 1830 is het aantal landbouwers, eigenaar van een der voornoemde hoeven, reeds gestegen tot 70 ⁷⁴.

Deze twee voorbeelden kunnen volstaan om het duidelijk te maken dat het wel degelijk de plattelandsbewoners in het algemeen en de landbouwers in het bijzonder geweest zijn, die het meest baat gevonden hebben bij de steeds maar verder schrijdende voortverkoop van de nationale goederen.

Toch zou het niet met de waarheid stroken hieruit af te leiden dat deze verdere verhandeling fundamentele sociale verschuivingen in het bezit van de nationale goederen met zich zou hebben meegebracht.

Want weliswaar heeft het opnieuw te koop stellen van een aantal nationale domeinen de aangroei verzekerd van het landbouwersbezit, maar toch mag niet uit het oog verloren worden dat ook de stedelijke burgerij zich bij het wederkopen niet onbetuigd gelaten heeft en dat zij, getuige hiervan de departementen van de Schelde en van de Ourthe, een niet te onderschatten deel van de door haar op de markt gebrachte goederen heeft weten te recupereren ⁷⁵ - ⁷⁶.

(72) R.A.G., Fonds van het departement van de Schelde, Register met de verkoopprocessen-verbaal n° 1201.

(73) Ibidem, Registratie Dendermonde, 2e Kantoor: Table des vendeurs, Termonde VK, 3/1, 2/1, 1/1. Mutation des immeubles réels et fictifs. Table alphabétique... des mutations arrivées dans les biens immeubles.

(74) I. Delatte, *La Vente des Biens Nationaux dans le Département de Jemappes*, blz. 90 e.v.

Deze burgerij heeft dus, gedurende de eerste twee decennia van de 19e eeuw, heel zeker haar bezit aan nationale goederen zien afzwakken; zij is het echter, daar valt niet aan te twijfelen, die nog altijd het grootste voordeel uit de verkoop van deze goederen gehaald heeft.

De hierboven geschetste evolutie, gekenmerkt door een procentuele stijging van het aandeel van de plattelandsbevolking in het bezit van nationale goederen ten nadele van de stedelijke burgerij, die echter nog steeds haar dominerende plaats blijft behouden, wordt opnieuw bevestigd — althans voor het departement van de Schelde — wanneer nagegaan wordt welk aandeel de verschillende categorieën kopers genomen hebben in de nationale domeinen die gedurende het Hollands tijdvak te koop zijn gesteld.

Want zoals de Franse staat zich van de nationale goederen had bediend om de staatsschulden te delgen en de orde in zijn financiën te herstellen, zo is het opnieuw om een geldelijke beweegreden dat ook de Nederlandse regering nogmaals beroep heeft gedaan op de nog overblijvende staatsdomeinen.

Op 9 februari 1818 werd inderdaad een wet uitgevaardigd die de midelen vastlegde om de rijksuitgaven het hoofd te bieden. Artikel 35 van deze wet bepaalde dat de nodige financiële middelen zouden bekomen worden door de verkoop van een deel der staatsdomeinen, te verdelen over gans het koninkrijk en over iedere provincie⁷⁷.

Deze wet werd gevolgd door het Koninklijk Besluit van 9 mei 1819, dat de verkoop van de te vervreemden goederen beval en er de wijze en voorwaarden van regelde⁷⁸.

Aldus begon, ongeveer een kwart eeuw na het begin van de eerste veilingen in 1796 en 7 jaar na het einde ervan, een nieuw maar kortstondig tijdperk in de verkoop van nationale domeinen.

Zoals hierboven aangeduid, grepen deze veilingen plaats in al de provincies.

Daar wij echter uitsluitend over de provincie Oost-Vlaanderen statistische gegevens bezitten, zullen onze conclusies, die echter zonder twijfel de al-

(75) R.A.G., Fonds van het departement van de Schelde, Registratie Dendermonde, 2e Kantoor: Table des vendeurs.

(76) I. Delatte, *La Vente des biens du Clergé dans le Département de l'Ourthe*, blz. 30 en 31.

(77) *Recueil des lois et actes généraux du gouvernement en vigueur dans le Royaume des Pays-Bas*, Deuxième Série, Tome sixième (Du 3 août 1817 au 9 juin 1818). Loi du 9 février 1818. Blz. 3 enz. Loi qui fixe les moyens pour faire face aux dépenses de 1818, ordonne la liquidation des dettes constituées en rentes dans les provinces méridionales à charge des corporations supprimées, règle les différentes classes de l'arriéré des Pays-Bas et le mode de leur liquidation, détermine la somme de dette différée, qui doit être convertie en dette active, augmente les revenus de la caisse d'amortissement et ouvre au gouvernement un crédit de 45.000.000 de florins pour couvrir les obligations relatives aux fortifications et à l'armement des frontières et assurer l'exécution des autres dispositions de la présente loi.

Art. 35 (blz. 123). Les sommes requises ... seront trouvées au moyen de la vente d'une partie des domaines de l'Etat, à répartir sur toute l'étendue du royaume et dans chaque province.

(78) Bijvoegsel tot het Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden. Besluit, bepalende de wijze van verkoop der nationale domeinen, dd. 9-5-1818.

gemene tendens van deze verkoopperiode weergeven, tot deze provincie beperkt moeten blijven.

In voornoemde provincie werden, gedurende de jaren 1820 en 1821, 1219 hectaren nationale domeinen in veiling gebracht die eertijds praktisch allemaal tot de kerkelijke bezittingen behoorden ⁷⁹.

Vergelijkt men de cijfers van de verkoopperiode 1796-1813 met deze van 1820-1821, dan zijn het weliswaar opnieuw de Gentenaars, bijna allen leden van de gegoede burgerij, die, procentueel, het grootste deel van de verkochte goederen in de wacht slepen, maar hun aandeel daalt van 42 % tot 38 %.

In tegenstelling daarmede, stellen we vast dat de aankopen van de inwoners der kleine steden een substantiële stijging kennen van 12.22 % tot 23.50 % en deze van de plattelandsbevolking een nog belangrijker stijging van 20.06 % tot 33.50 % ⁸⁰.

In verband met deze gegevens dient er echter aan herinnerd te worden dat in de eerste verkoopperiode niet minder dan 25 % van al de geveilde goederen naar de geestelijkheid en de vreemdelingen gegaan waren; in de tweede verkoopperiode integendeel, zien we de verwervingen van de geestelijkheid volledig wegvallen en deze van de vreemde kopers gevoelig verminderen ⁸¹.

Het is dus duidelijk dat het verdwijnen van deze twee belangrijke kopersgroepen uit de veilingen niet ten goede gekomen is aan de Gentse kopers, wel echter aan de kopers van de kleine gemeenten en het platteland die hun verwervingen elk met meer dan 10 % zien vermeerderen.

Het veel grotere aandeel van de plattelandsbevolking is in de eerste plaats, hoewel niet uitsluitend, het gevolg van de toenemende belangstelling van de landbouwers die opnieuw, want zo was het ook in het vroegere departement van de Schelde gedurende de Franse verkoopperiode, de talrijkste kopersgroep uitmaken: we telden er 196, wat 43 % uitmaakt van het volledig aantal verwerfers ⁸².

Zij kochten wat meer dan 210 hectaren of 17.23 % van het totaal der verkochte goederen, tegenover slechts 9.53 % in het Frans tijdperk ⁸³.

Alhoewel dus aanzienlijk toegenomen, toch blijft de deelneming van de landbouwbevolking aan de veilingen ook in deze periode nog altijd betrekkelijk gering, vooral wanneer men bedenkt dat enerzijds de vroeger aanwezige godsdienstscrupules hier nog slechts een onbeduidende rol hebben kunnen spelen terwijl anderzijds de landbouw volop deelnam aan de toenmalige groeiende economische welvaart van het land.

Zoals dit voorheen ook reeds het geval was, beperken de landbouwers zich bijna uitsluitend tot het verwerven van kleine eigendommen. Slechts 4 landbouwers immers kochten een stuk grond van meer dan 10 hectaren,

(79) J. Lambert, *De verkoop van nationale goederen in de provincie Oost-Vlaanderen tijdens het Hollands bewind (1820-1821)*, in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudbeidkunde te Gent*, N.R. Deel XX, 1966, blz. 26.

(80) Ibidem, blz. 38.

(81) Ibidem, blz. 29.

(82) Ibidem, blz. 37.

(83) Ibidem, blz. 37.

6 een stuk tussen de 6 en de 2 hectaren terwijl 21 anderen elk ongeveer 1 hectare verwierven⁸⁴. De overblijvende 93 hectaren, verdeeld over 165 boeren, geven een gemiddelde van maar 0.55 hectare⁸⁵.

Zeer typisch is ook weer, want hetzelfde verschijnsel deed zich ook reeds voor in de eerste verkoopperiode, dat de landbouwers in het algemeen slechts één enkel stuk grond gekocht hebben, praktisch altijd in de gemeente gelegen waar zij hun bedrijf uitoefenen.

Zij hebben dus gekocht om hun bedrijf uit te bouwen en niet, zoals dit wel het geval was met de burgerij, met het oog op zuivere geldbelegging of verdere verkoop.

Om te besluiten: in de jaren 1820-1821 is het aandeel van de landbouwers in de veilingen sterk gestegen, percentsgewijze tweemaal zoveel als in de periode 1796-1813; maar in het algemeen hebben ze zich tevreden gesteld met relatief kleine aanwinsten.

Dat in gans de verkoopperiode in het algemeen en meer bepaald nog gedurende de aanvangsjaren 1796-1800, toen het allergrootste deel van de nationale domeinen op de markt gebracht werd de landbouwers maar een zeer bescheiden rol in de aankoop van deze goederen gespeeld hebben, blijft zoals we aangetoond hebben, buiten kijf.

Te veel ongunstige factoren van allerlei aard, gaande van de religieuze druk tot de sterke mededinging van andere kopersgroepen, hebben inderdaad een grotere deelneming van de boeren in de weg gestaan.

In totaal heeft deze nochtans zeer talrijke bevolkingsgroep dus maar 16 % van de te koop gestelde domeinen kunnen bemachtigen.

Ook lettend op hun aantal komt men tot even weinig schitterende resultaten; alleen in het departement van de Schelde en wellicht ook in het departement van Jemappes, maar dan reeds in mindere mate, vormen ze, in verhouding tot het totaal aantal kopers, een belangrijke groep. En in alle departementen zijn ze, in verhouding dan tot de getalsterkte van hun beroepsgroep, met zeer weinigen geweest die nationale goederen gekocht hebben. Meer nog, in bijna al de besproken streken is het uitsluitend een kleine groep van reeds welstellende landbouwers-eigenaars en pachters geweest die werkelijk profijt getrokken heeft uit deze grootscheepse overdracht van goederen; de keuterboeren, die maar na 1801 de gelegenheid gekregen hebben om aan de veilingen deel te nemen, hebben zich bijna altijd moeten tevreden stellen met kleine aanwinsten die gemiddeld tot 1 hectare beperkt gebleven zijn.

Sommigen hebben de mening geopperd dat de Vlaamse boer in sterkere mate afzijdig gebleven is dan de Waalse; het is nu inderdaad zo dat met 23 %, het hoogste aankooppercentage aangetroffen wordt in een Waals en het laagste, 9.53 %, in een Vlaams departement. Niet zozeer de godsdienst-scrupules dan wel het regime van de landbouw hebben hier echter de doorslag gegeven; Henegouwen was immers veel meer dan Oost-Vlaanderen

(84) In gans deze verkoopperiode werden slechts 5 hoeven geveild; een ervan, een bedrijf van 20 hectaren, werd door een landbouwer opgekocht.

(85) J. Lambert, *De verkoop van nationale goederen in de provincie Oost-Vlaanderen tijdens het Hollands bewind (1820-1821)*, blz. 37.

een streek van grote landbouwbedrijven. Het is trouwens een kleine groep van slechts 50 landbouwers-eigenaars en pachters van zulke bedrijven geweest die in dit departement, met een aanwinst van 4.000 hectaren, reeds bijna het dubbel verworven hebben dan de nochtans meer dan 1.000 man sterke landbouwersgroep van Oost-Vlaanderen. Trouwens, wat vooraf gaat doet reeds uitschijnen dat de Vlaamse landbouwers, wat het aantal kopers aangaat, niet in gebreke gebleven zijn ten opzichte van hun Waalse beroeps-genoten.

De voortverkoop van de nationale domeinen, de later komende verkaveling van deze goederen en het te koop stellen van een nieuw, maar beperkt aantal nationale domeinen tijdens het Hollands bewind hebben gedurende de eerste decennia van de 19e eeuw de geleidelijke toeneming van het landbouwersbezit verzekerd; de sociale resultaten van de verkoop, gekenmerkt door het prominent aandeel in de veilingen van de buitenlanders, de geestelijkheid en voornamelijk van de burgerij, zijn er echter niet meer door gewijzigd geworden. Toch mag het belang van de verkoop van de nationale domeinen voor de landbouwers ook weer niet onderschat worden.

Want door deze verkoop is het tenslotte dat verschillende duizenden landbouwers zich tot bezitters van een eigendom, hoe klein ook, hebben weten op te werken en met dit bezit meer vastheid van bestaan, meer onafhankelijkheid en meer vrijheid van handelen verworven hebben.